

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Κ. Ι. Δ. (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ) Π. Ι. Μ. (Π. Ι. ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΗΣ)
 Α. Α. (ΑΜΙΑΚΑΣ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ) Ι. Β. (ΙΕΖΕΚΙΗΛ ΒΕΔΑΝΙΔΙΩΤΗΣ)
 Δ. Σ. Μ. (ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΣ) Γ. Π. (ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ)
 Α. Ν. Δ. (ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ) Ε. Ι. Κ. (ΕΜΜΑΝ. Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ)

Σύντηξις τῶν τίτλων τῶν ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ ἀναφερομένων περιοδικῶν: ΕΦ [«Ἐκκλησι. Φάρος», ΝΣ [«Νέα Σιών», Ἱεροσολύμων], ΓΠ [«Γρηγόριος Παλαμᾶς»], Α [«Ἀνάκλασις»], Μ [«Μαλεβός»], Τ. Ι. [«Τρεῖς Ἱεράρχαι»], Ι. Σ. [«Ἱερός Σύνδεσμος»].

ΚΡΙΤΙΚΗ

Δημοσθένους Θ. Χατζηκακίδου. Τὰ κατὰ Οἰκονόμον ἢ Βίος, ἔργα καὶ Πολιτεία τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Μεγάλου τοῦ Γένους Διδασκάλου τοῦ ἐκ Τσαριτσάνης.

Περὶ τοῦ ἐξόχου καὶ ἡδυεποῦς Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ἐγράφησαν πολλὰ πολλάκις καὶ δὴ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. Τὸ πρῶτον ἡμεῖς ἐγράψαμεν ἑκτενῶς πρὸ δωδεκαετίας καὶ πλέον ἐν τῷ «Ἐκκλῆκῶ Φάρω» τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἑκτενέστερον καὶ ἀναλυτικώτερον ἐν τῷ «Γρηγορίῳ Παλαμᾶ» τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν ἐξηγητήσαμεν τὴν πολυμερῆ αὐτοῦ δράσιν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὑπάρχουν ἐπιστολαὶ ἀνεκδοτοὶ καὶ ἄλλα χρῆζοντα ἐρεύνης¹. Ὅντως ὁ διάσημος κληρικὸς εἶνε ἐκ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ πολυμαθεστάτων ἀνδρῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος· εἶνε ὁ αὐστηρὸς τηρητὴς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν παραδόσεων, ὑπὲρ ὧν ἠγωνίσαστο γενναίως καθ' ὅλον τὸν πολὺπλαγκτον αὐτοῦ βίον· εἶνε ὁ γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ πνεύματος τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Ἁγίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἦτο γνώστης, εἴθερ τις καὶ ἄλλος, τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἔγραφεν ἄριστα τὴν καθαρεύουσαν. «Βλέπεις, (ἔγραφεν ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Σ. Βυζάντιον τῷ 1835), ὦ φίλε, πόσον καθ'

1. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἔγραψε πολλὰ περὶ τοῦ Κ. Οἰκονόμου ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπ. Ἀθηναῖν κ. Χρυσόστομος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σελ. 145 καὶ ἐξῆς.

ἡμᾶς παρημελήθησαν αἱ Ὀλυμπιάδες Μούσαι· καὶ ποῖον Αὐγείου φο-
~~ρουτὸν ἡμιμαθῶν τῶν ἡμικλήρων κλάμοι μετοχρεΐοντες ἀπὸ ξένων~~
 γλωσσῶν ἐπισωρεύουσι καθ' ἑκάστην εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν, δια-
 φθερόντες τὰς Μούσας! καὶ προβαίνει πολὺ; ὁ βαρβαρισμὸς καὶ
 μέγας».

Ἐο συγγραφεὺς τῆς προκειμένης μικρᾶς συγγραφῆς συντόμως ἀνα-
 πτύσσει περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ ἀοιδίμου κληρικοῦ καὶ κυ-
 ρίως περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας του ἐν τῷ Φιλολ. Γυμνασίῳ
 τῆς Σμύρνης, τὸ ὁποῖον ὀχλοκρατικῶς διελύθη. Ἐο Κ. Οἰκονόμος εἰς
 τὴν διδασκαλίαν καὶ δὴ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς
 ἰδίαν μέθοδον καὶ σύστημα ἐξ αὐτομαθείας, τὸ ὁποῖον ἡ ἀγγλικοὶα καὶ
 ἡ περὶ τοὺς κλασσικοὺς Ἑλληνας μεγάλη πείρα καὶ γνῶσις ὑπεδεί-
 κνυον. Οὕτω δὲ κατώρθωνε, μὲ τὴν λαμπρὰν μέθοδον νὰ ἐξέρχωνται
 οἱ μαθηταὶ γνῶσαι τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ «πολλοὶ πολλὰκις μαθη-
 ταί, ὡς λέγει, συνέταττον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, μὲ τὴν αὐτὴν
 ἐπίσης ἐπιτυχίαν, ὡς καὶ εἰς τὴν νεωτέραν». Ἐο συντάκτης, μαθητῆς
 τοῦ ἀοιδίμου, ἐξαίρει τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας του εἰς τὴν μετά-
 δοσιν τῆς ὁποίας μετεχειρίζετο «ὁ πολυεδήμων πᾶσαν σχεδὸν ἐπιστή-
 μην καὶ τέχνην». Ἐλλὰ κυρίως «ἠγωνίζετο καὶ ἠύχετο νὰ ἴδῃ τοὺς
 μαθητὰς ἠθικοὺς καὶ ἐναρέτους». Ἐκ τῆς Σχολῆς ἐκείνης ἐξῆλθον
 οὐκ ὀλίγοι, οἵτινες κατόπιν κατέλαβον σπουδαίας θέσεις. Ἐληθῶς δὲ
 οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους, καὶ ἄγευστοι τῶν νεωτέρων παιδαγωγικῶν
 γνώσεων. πυρπολούμενοι ὑπὸ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας καὶ τῆς φιλοπα-
 τρίας, ἐδημιούργουν ἀληθεῖς Ἑλληνας καὶ ἐναρέτους ἀνθρώπους. Οἱ
 διδάσκαλοι τοῦ Γένους, τὸ πλεῖστον κληρικοί, συνετέλεσαν εἰς τὴν πα-
 ρασκευὴν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ δουλεύοντος Ἑθνους. Πᾶν
 ἔθνος πρέπει νὰ ζητήσῃ τὴν πρόοδόν του ἐν παντὶ κλάδῳ τῆς ἐπι-
 στήμης καὶ τῆς τέχνης, θὰ θεραπεύσῃ δὲ τὰ ἰδανικά του καὶ θὰ δη-
 μιουργήσῃ ἐπὶ ἀσφαλῶν βάσεων τὴν ἱστορίαν τοῦ μέλλοντός του μό-
 νον διὰ τῶν καλῶν σχολείων καὶ τῶν καλῶν διδασκάλων.

Ἐο συγγραφεὺς λίαν συντόμως ἀναφέρει περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι δρά-
 σεως καὶ τῶν ἔργων του χωρὶς ν' ἀναλύῃ αὐτὰ, οὐδὲ ἀναφέρει περὶ
 τῶν θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων καὶ περὶ τοῦ ἀγῶνος, ὃν
 διεξήγαγε καθόλου ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν παραδόσεων καὶ τῆς Ὁρθοδο-
 ξίας, κατὰ τῶν παντοίων καὶ ποικιλιωνύμων προπαγανδῶν. Ἐο συγ-
 γραφὴ εἶνε, συντόμως εἰπεῖν, σύντομος μὲν, ἀλλὰ χρονογραφικὴ ἀνά-
 πτυξις τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ ἀοιδίμου κληρικοῦ, ὃν ἐγνώρισεν

καὶ παρ' οὗ ὅτι μάλιστα ὠφελήθη, ὡς μαθητὴς αὐτοῦ ἐν Σμύρῃ. Ἐν τέλει λαμπρῶς περιγράφει τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ὄψιν καὶ τὸ ἦθος του ὡς. «Ἦτο δὲ ὁ ἀνὴρ εὐσώματος, ὀφθαλμοὺς ἔχων μέλανας καὶ ζωηροτάτους, κόμην περὶ τὴν νεανικὴν καὶ ἀνδρικὴν ἡλικίαν καστανόχρουν, μέτωπον ἀρχαϊκόν, ὄψιν μὲ χαρακτηριστικὰ ἀρρενωποῦς καὶ γλυκεῖς. Τὸ δὲ ἦθος εὐμένης, ἀγγίλους καὶ σεμνοπρεπεῖς· κεκτημένος ἔμφασιν εὐγενείας καὶ εὐγλωττίαν ἀπαράμιλλον, μετὰ κοσμίου καὶ χαριστάτης ἀστείότητος ἐν ταῖς κατ' ἴδιαν συναναστροφαῖς καὶ συνδιαλέξεσιν· εὐπροσήγορος εἰς ἄκρον, ἐνόμων τὴν εἰλικρίνειαν μετὰ τῆς ἀπλότητος καὶ συγκερνῶν τὰς ἀρετὰς τοῦ εὐσεβοῦς φιλοσόφου μετὰ τῶν προτερημάτων τοῦ χρηστοῦ καὶ ἐξόχου πολίτου, καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀγνοῦ καὶ πιστοῦ ἱερέως μετὰ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ καλλίστου οἰκογενειάρχου».

† Ο ΓΟΥΤΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓ|ΠΟΛΕΩΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ

Πατριαρχικῆς ἱστορίας μνημεῖα Α' Γρηγορίου Ε' διάδοχοι (χειρόγραφον ἐκδιδόμενον) ἐπιμελεῖα *Μανουὴλ Ἰω Γεδεών* μεγάλου χαρτοφύλακος καὶ χρονογράφου τῆς τοῦ Χρ. Μ. Ἐκκλησίας ὑπομνηματογράφου τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. Ἀθήνησι 1922 ἐκδοτικὸς οἶκος Γεωργίου Ἰω. Βασιλείου σ. 80.

Ὁ διαπρεπὴς ιστοριοδίφης κ. Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, ὁ ἀκάματος συγγραφεὺς καὶ ἐπιμελὴς ἐρευνητὴς τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας διὰ τοῦ ἀνωτέρω νέου αὐτοῦ ἔργου, ἐπλούτισε τὴν ἐκκλησιαστικοῦ-ιστορικὴν ἡμῶν φιλολογίαν. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐξέδωκεν ὁ συγγραφεὺς τὸν «ἱστορικὸν ἐν ἐπιτομῇ πίνακα τῶν ἀπὸ τοῦ 1821 ἔτους πατριαρχευσάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει» τὸν συγγραφέντα μὲν πιθανῶς κατὰ τὸ 1860 ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων καὶ τῆς πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπης Γεωργίου Κωνσταντινίδου, δοθέντα δὲ αὐτῷ κατὰ τὸ 1891 ἐν ἀγῶ Ὅρει ὑπὸ τοῦ μακαρίου πατριάρχου Ἰωακείμ. Ἐν τῷ πίνακι τούτῳ βιογραφοῦνται οἱ ἀκόλουθοι δέκα πατριαρχαὶ 1) Εὐγένιος 2) Ἀνθιμος 3) Χρῦσανθος 4) Ἀγαθέγγελος 5) Κωνστάντιος 6) Κωνστάντιος Β' 7) Γρηγόριος 8) Ἀνθιμος Δ' 9) Ἀνθιμος Ε' καὶ 10) Γερμανός, οἱ πατριαρχευσάντες ἀπὸ τοῦ 1821 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε', μέχρι τοῦ 1845. Διὰ τὸ πῖναξ οὗτος, ὁ γραφεὺς κατὰ τὸν Γεδεών τῷ 1860 φθάνει μέχρι τῆς πατριαρχείας τοῦ Γερμανοῦ τοῦ ἀπὸ Δέρκων, τοῦ ἀναβιβασθέντος κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ πίνακος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῇ 12

² Ἀπριλίου 1842 καὶ οὐχὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς συγγραφῆς τοῦ πίνακος ἦτοι μέχρι τοῦ 1860 δὲν ἐξηγεῖ ὁ Γεδεὼν. Πάντως τὸ χειρόγραφον τοῦ Κωνσταντινίδου περατοῦται ἀποτόμως διὰ μᾶλλον σημειώσεως διαγεγραμμένης, πιθανῶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου, ἣτις ἀναμφιβόλως ἀναφέρεται εἰς τὸν Γερμανὸν τὸν ἀπὸ Δέρκων, οὐχὶ δὲ εἰς τὸν "Ανθίμου τὸν Β' εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινίδου γενόμενον χαρακτηρισμὸν τοῦ 'Ανθίμου δὲν δύναται νὰ ἀναφερῆται. Τὸν ἐκδοθέντα ἱστορικὸν πίνακα τοῦ Κωνσταντινίδου (σ. 5-33) ἐπλούτισεν ὁ Γεδεὼν διὰ σημειώσεων συμπληρωτικῶν καὶ διορθωτικῶν (σ. 35 46) παραρτήματος περιέχοντος ἐπίσημα ἔγγραφα, (σ. 47-64) σημειώσεων περὶ τοῦ Σταυράκη Ἰωβίκη (σ. 65-70) καὶ ἐκδόσεως δύο ἐπιστολῶν τοῦ μητροπολίτου Ἀμασείας Διονυσίου (σελ. 70-76) πάντων σχετικῶν πρὸς τὰ ἐν τῷ ἱστορικῷ πίνακι ἀναφερόμενα πρόσωπα.

Πᾶς ἀμερόλητος κριτὴς μετὰ προσοχῆς ἀναγνώσκων τὴν ἀνωτέρω ἐργασίαν τοῦ κ. Γεδεὼν δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ὀμολογήσῃ ὅτι δι' αὐτῆς διαφωτίζεται ἡ πατριαρχικὴ ἱστορία τῶν νεωτάτων χρόνων καὶ ἀποδίδει τὸν πρέποντα ἔπαινον εἰς τὸν πάντοτε κατὰ τὸ πνεῦμα νεάζοντα γηραιὸν ἱστοριοδίφην, διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ὁποῖου ἀναμφιβόλως διελευκάνθησαν πλεῖστα ἐκκλησιαστικοῖς ἱστορικῶς ζητήματα καὶ ἐπλούτισθη καὶ προήχθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ἱστορία.

¹ Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νομίζω ἀναγκαῖον νὰ σημειώσω ἐνταῦθα ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 145 χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς παρέχει ἡμῖν σπουδαιότητας εἰδήσεις περὶ δύο ἐκ τῶν ἀνωτέρω πατριαρχῶν τοῦ 'Ανθίμου καὶ Χρυσάνθου. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 145 χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ¹ περιέχει ἀντίγραφα ² ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου Ἡρακλείας πρὸς διαφόρους κληρικοὺς καὶ μὴ ³ Τὰ ἀντίγραφα ταῦτα ἐγράφησαν ἰδιοχείρως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰγνατίου πλὴν ἐλαχίστων ὑπ' ἄλλου ἀντιγραφέντων ὡς ἡ διαφορὰ τῆς γραφῆς δεικνύει. ⁴ Κυρίως εἰπεῖν ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ δὲν πρόκειται περὶ ἀντιγράφων ἐπιστολῶν, ἀλλὰ περὶ περιλήψεων τοιούτων. Ὅλιγα τῶν ἐπιστολῶν ἀντιγράφονται αὐτολεξεί. *Ἄξια ἰδιαιτέρας σπουδῆς εἶνε αἱ ἐπιστολαὶ

1. Περιέχει φύλλα 96 μήκους 0,413 καὶ πλάτους 0,254.

2. Ἐν φύλλῳ 2α εὕρισκομεν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ὅλου χειρογράφου «Κόπια».

3. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ φέρει χρονολογίαν 28 Φεβρουαρίου 1824 καὶ ἡ τελευταία 14 Φεβρ. 1829.

4. Ἡ ὑπὸ ἄλλου ἀντιγραφὴ ἐγένετο ἐνεκα ἀσθενείας τοῦ Ἰγνατίου, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ γίνεται δῆλον.

τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν πρῶν Κων)πόλεως Χρῦσανθον, αἵτινες ἔχουσι αὐτολεξὶ ἀντιγραφῇ. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἶνε δέκα καὶ τρεῖς, τῶν παλαιῶν ἢ πρῶτη ἐγγραφὴ τῇ 26 Νοεμβρίου 1826, ἡ δὲ τελευταία τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1828, κατὰ τὸ διάστημα λοιπὸν τῆς ἐν Καισαρίᾳ ἐξορίας τοῦ Χρυσάνθου.⁵ Αἱ ἐπιστολαὶ τεταγμέναι κατὰ χρονολογικὴν τάξιν εὗρηται ἐν τοῖς ἀκολουθοῦσι φύλλοις τοῦ ἡμετέρου κώδικος.

1. φυλ. 9β—10α Νοεμβρίου 26 τοῦ 1826
2. φυλ. 10α " Ἄνευ χρονολογίας
2. φυλ. 12α Δεκεμβρίου 6 τοῦ 1826
4. φυλ. 16α Ἰανουαρίου 8 τοῦ 1827
5. φυλ. 18β Ἰανουαρίου 21 τοῦ 1827
- 6 φυλ. 19β Φεβρουαρίου 7 τοῦ 1827
7. φυλ. 29α Ὀκτωβρίου 12 τοῦ 1827
8. φυλ. 31α καὶ 33α Ὀκτωβρίου 23 τοῦ 1828
- 9 φυλ. 38α Νοεμβρίου 12 τοῦ 1827
10. φυλ. 60β Μαρτίου 1 τοῦ 1828
- 11 φυλ. 66α Ἀπριλίου 16 τοῦ 1828.
- 12 φυλ. 79β Ἰουλίου 31 τοῦ 1828
- 13 φυλ. 83β Σεπτεμβρίου 15 τοῦ 1828

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν πλείστας εἰδήσεις ἀναφερομένας εἰς τὸν Χρῦσανθον διαφωτιζούσας τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν τῇ ἐξορίᾳ καὶ καθόλου. Οὕτω, ἵνα μὴ ἀναφέρω ἄλλας, ἰδοὺ τί πληροφοροῦμεθα περὶ τῆς Εὐφημίας, περὶ ἧς καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ πίνακος παρέχει ἀρκούσας εἰδήσεις. Ἐν τῇ τρίτῃ ἐπιστολῇ τῇ γραφείῃ τῇ 6 Δεκεμβρίου 1826 γράφει ὁ Ἰγνάτιος πρὸς τὸν Χρῦσανθον μεταξὺ ἄλλων «Περὶ δὲ τῆς κοκῶνας Εὐφημίας θέλω ἀγωνισθῆ τὸ κατὰ δύναμιν. Πολλὰ ἔδοκίμασε, δεσπότη μου, καὶ αὐτὴ ἡ ζαβάλισα. Ἀφοῦ ἐμποδίσθη ἀπὸ τὴν ἐναντιότητα τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης, δὲν τὴν ἄφησαν πάλιν νὰ ἡσυχάσῃ, ἀλλὰ τὴν ἔστειλαν εἰς τὸ ἐν Φιλιππουπόλει γυναικεῖον μοναστήριον. Ἐσφαλε δὲ καὶ ἡ εὐγενία τῆς

5. Τὴν πρῶτην εἶδῃσιν περὶ τῆς εἰς Καισαρίαν ἀφίξεως τοῦ Χρυσάνθου ἔλαβεν ὁ Ἰγνάτιος παρὰ τοῦ Καισαρείας ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τῆς ἐν φύλλῳ 2α περιεχομένης ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Καισαρείας ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Νοεμβρίου 1826. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀρχεται οὕτω «Μεθ' ἡδονῆς ἄκρας ἐκομισάμην τὸ ἀπὸ λ' Ὀκτωβρίου σεσημειωμένον σεβάσμιον, ἀδελφικὸν γράμμα της, ἐξ οὗ πληροφορηθεὶς τὴν τε ποθεινοτάτην μοι ἀληθῆν ὑγείαν της καὶ τὴν οὐσίαν καὶ ὑγιᾶ τῆς παναγιότητός του ἀποκατάστασιν εἰς τὰ αὐτόθι.»

δοῦσα μάλιστα λαβὴν εἰς τοὺς ὑπεναντίους μὲ ἐν ἄτακτον κίνημα, ὅτι ἠθέλησε νὰ φανῇ ἐγγλέζα διὰ τοῦ καπετὰν Λαγγασόκα διὰ νὰ τῆν δῆθῃ ἐν ὑπερασπίσεως, ὥστε καὶ ὁ μουσιεὺ Ζαπερὺ ὑπῆγεν εἰς τὴν πόρταν ζητῶντάς τὴν ὡς ἐγγλέζαν. Πλὴν ἀφοῦ ἔγεινε παρὰ τῶν ἐφένδηδων ἔρευνα καὶ ἐγνώσθη ὅτι εἶναι ραγιάδισσα ἤτον πλέον δύσκολος ἢ ἀπάρνησις τῆς ἐξορίας της καὶ οὕτω ἐστάλη. Μ' ἔλον τοῦτο ἔγραψα πρὸς τὸν Φιλιππουπόλεως εὐθὺς τὰ καθήκοντα καὶ ἀπόκρισιν ἔλαβον καὶ παρὰ τῆς εὐγενίας της καὶ παρὰ τῆς πανιερότητός του περὶ τοῦ αἰσίου κατευοδίου της καὶ ὅτι τῇ ἐμέτρησε χίλια γρόσια διὰ χαρζιλίκι της. Καὶ πάλιν ἔγραψα πρὸς τὴν πανιερότητά του διὰ νὰ τὴν νοιάζεται». Καὶ ἐν τῇ ἐβδόμῃ τῇ γραφείῳ τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1827 τὰ ἀκόλουθα «Πρὸς τὸν ἅγιον Φιλιππουπόλεως ἔγραψα προλαβόντως ἐπιπλήττων τὴν πανιερότητά του ὡς ἀμελῆ εἰς τὰ γράμματα τῆς τε προσκυνητῆς μοι αὐτῆς παναγιότητος καὶ τῆς κοκῶνας Εὐφημίας. Ἄλλ' ἢ πανιερότης τοῦ γράφει ἤδη ἀπολογούμενος ὅτι ὅλα τὰ πρὸς τὴν εὐγενίαν της γράμματά της ὅσα ἐκάστοτε δι' ἐμοῦ ἀποστελλόμενα τὰ διευθύνει ἀσφαλῶς καὶ δὲν ἔδειξέ ποτε ἀμέλειαν εἰς τὸ τοιοῦτον κεκεφάλαιον καίτοι κατ' ἄλλον λόγον ὄφειλε νὰ ἐκκληροῖ τοῦτο προθύμως πρὸς ἐνδειξιν τῆς πρὸς τὴν παναγιότητά της χρεωστουμένης εὐγνωμοσύνης του. Καὶ γράφει καὶ ἰδιαιτέρως ἢ εὐγενία της παραπενομένη πολλὰ διὰ τὴν παρατάσιν τῆς ἀπαλλαγῆς της περικλείουσα μοι καὶ ἰδιαίτερα γράμματα πρὸς τὴν παναγιότητά της, ἅτινα ἐσωκλείονται εἰς τὸ αὐτὸ ἤδη γράμμα μου. Πολυθρύλλητος κατήντησε δέσποτά μοι ἢ ἀπάλλαγή τῆς ἀθλίας αὐτῆς νέας καὶ μὲ ἔβαλεν εἰς ἄκραν ἀνηχησίαν. Πρὸ τινων ἡμερῶν ἀφοῦ πλέον πολλὰ πρὸς τὴν παναγιότητά του εἰπὼν καὶ παρακαλέσας παραβιάζον εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ καὶ νὰ κατορθωθῇ τὸ ἰτλάκο της. Μὴ δυνηθεὶς πλέον νὰ τὸ ἀποποιηθῇ μὲ ἐξήτησεν ἐγγυήσεις ὅτι ἔλθοῦσα θέλει ἐφησυχάσῃ καί... καί... Ἔδωκε τέλος καὶ τὴν ἐγγύησιν ταύτην πλαγίως ἀποκαταστήσας δηλονότι ἐγγυητὰς εἰς ὅλα αὐτὰ τὸν τζελ. Διομαντάκην γυναικάδελφον τοῦ Χατζῆ παναοῦ τὸν κύρ Βασιλάκην Ταχμινπζῆν. Τούτων γενομένων ἄρτι μὲν δὲν ἐνέχρινε νὰ κάμῃ κατὰ τὴν συνήθειαν, ἔστειλε δὲ τὸν κόμισσον πρὸς τὸν ἐνδοξότατον Ρ. ἐφέντην διὰ νὰ τῇ προβάλλῃ ἀμέσως μόλον ὅτι ἐγὼ εἶπον ὅτι ὁ παγαμιός του εἶναι ἀσύμφορος καὶ ἠθέλησα νὰ ἐμποδίσω τὸ τοιοῦτον. πλὴν δὲν εἰσηκούσθη. Ὄθεν ὑπῆγεν καθὼς προσετάχθη καὶ ὠμίλησεν. Ἡ ἀπόκρισις δὲ τῆς ἐνδιεξότητός του τὴν ὁποίαν μᾶς ἔφερε ἦτο νὰ μετατεθῇ εἰς ἄλλο μέρος ὅπου θέλει,

~~εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅπως νὰ μὴν ἔλθῃ. Ὡστε ἠπράκτησε
 πάλιν καὶ τοῦτο τὸ σχέδιόν μου καὶ ἐκοπίασα ἐπὶ ματαίῳ. Μόλον
 τοῦτο καταγίνομαι νὰ τὸ ἐνεργήσω κατ' ἄλλον τρόπον, ὅπου νὰ μει-
 τευθῇ ὁ P. ἐφένδης παρὰ ἀξιωματικῶν, ἐσωτερικῶν μερῶν καὶ οὕτως
 ἀναμφιβόλως ἐλπίζω ὅτι θέλει τελειώσει σὺν Θεῷ καὶ βοήθειᾳ τῶν
 δεσποτικῶν εὐχῶν της καὶ μὲ δεύτερον γράμμα μου θέλω τῇ ἐξηγηθῆ
 τὰ ἀκόλουθα πρακτικά μου καὶ τὴν ἔκβασιν αὐτῶν. Ταῦτα πρὸς εἰ-
 δοποίησίν της».~~

Εὐχῆς ἔργον ἤθελεν εἶσθαι ἐὰν τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐμελετᾶτο
 καὶ συνήγοντο αἱ ἐξ αὐτοῦ ἱστορικαὶ εἰδήσεις, αἱ ἀναφερόμεναι οὐ
 μόνον εἰς τὸν Ἄνθιμον καὶ Χρῦσανθον, τοὺς πατριαρχας, ἀλλὰ καὶ
 εἰς ἄλλα πρόσωπα. Οὕτω θὰ διεφωτίζετο ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης
 ἀρκούντως.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Χαρίλαου Ι. Παπαϊωάννου, Τὸ τέλος τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου. Ἀθήναι, 1923.

Ὁ φιλοπονώτατος κ. Χαρίλαος Παπαϊωάννου ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ
 «Θεολογία» (Τεύχος Γ' σ. 267) μελέτην διὰ τῆς ὁποίας ἐπεχείρησε
 νὰ λύσῃ μίαν τῶν γραφικῶν σοβαροτάτων ἀποριῶν, ἐπὶ τῇ βάσει προ-
 ηγηθεισῶν πολυχρονίων ἐργασιῶν, ἥτις λίθος γινομένη προσκόμματος
 καὶ ἀντικείμενον σοβαρᾶς ἐρεῦνης ἐπεσώρευσε γνώμας θεολόγων ἀπὸ
 τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχαιοτάτης μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἡ ἀπότομος
 δῆθεν κατακλείς τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου προὐκάλεσεν ὄχι μόνον
 γνώμας πολυμόρφους καὶ ἀντιφατικὰς καὶ παραδόξους, ἀλλὰ καὶ τὴν
 προσθήκην εἰς τὸ ἐν λόγῳ Εὐαγγέλιον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐν
 αὐτῷ παρατηρηθείσης χασμωδίας.

Σοφοὶ θεολόγοι καὶ κριτικοὶ ἠγωνίσθησαν δι' ἐπιχειρημάτων παν-
 τοίων ν' ὑποστηρίξουν τὸ χάσμα, ἀναγκασθέντες ν' ἀναγνωρίσουν ὡς
 ἔγκυρον προσθήκην καταστρέφουσαν τὸ καλλιμόρφον τοῦ Μάρκου
 γλωσσικὸν καλλιτέχνημα. Ἄλλοι ἐξ ἴσου σοφοὶ ἀπέκρουσαν τὴν προσ-
 θήκην διὰ λόγους γλωσσικοὺς καὶ ἀπεφάνθησαν κατηγορηματικῶς «ὅτι
 ἡ προσθήκη εἰς τὸ τέλος τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου εἶνε τόσον
 ἀνόμιος πρὸς τὸ ὅλον Εὐαγγέλιον, ὥστε καὶ ἂν εἶχομεν τὸ αὐτόγρα-
 φον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ ἰδιοχείρως ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένον τὸ τέλος
 τοῦτο πάλιν θὰ ἐλέγομεν ὅτι τοῦτο δὲν προέρχεται ἐξ αὐτοῦ ἀλλ'

ἀντεγράφη ὑπ' αὐτοῦ ἄλλοθεν ¹ ». 'Ἄλλὰ καὶ μεθ' ὅλας τὰς τοιαύτας δηλώσεις, εἶνε ἀπλοῦστερον, ἔλεγον, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπέγραψεν οἰκειοθαλῶς εἴτε τὴν παράγραφον διὰ τοῦ ἐφοβοῦντο γάρ, εἴτε τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τῆς ἀσημάντου λεπτομερείας δευτερευόντος γεγονότος, καταλείπων τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ μετέωρον».

Οἱ τὴν προσθήκην ἀποδεχόμενοι καὶ ὑποστηρίζοντες ἐξήνεγκαν διαφόρους γνώμας καὶ κρίσεις, ὁ δὲ κ. Παπαϊωάννου τούτοις συνακολουθῶν συμπραίνει, οὕτως: «Δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον, τοῦναντίον εἶναι πιθανώτατον ὅτι τὸ τελευταῖον φύλλον τοῦ παπυρίνου κυλίνδρου, ἐφ' οὗ ὁ Μάρκος ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπετρίβη καὶ ἐφθάρη ὡς ἐκ τῆς χρήσεως ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς αἰτίας, συναπόλωτο δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ τέλος τοῦ Εὐαγγελίου· οὕτω δὲ ὅτε διὰ τῆς ἀντιγραφῆς διεδόθη τὸ Εὐαγγέλιον, τὰ ἀντίγραφα περιεῖχον τὸ κείμενον αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἐφοβοῦντο γάρ. Ἐν τοιοῦτον ἀντίγραφον θὰ περιῆλθεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ Μάρκου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐν χρόνῳ καθ' ὃν θὰ ἦτο ἤδη ἴσως ἐν κυκλοφορίᾳ καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, τὸ περιγράφων τόσον ἐναργῶς τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐμφάνισιν τοῦ Κυρίου εἰς δύο μαθητὰς τοὺς πορευομένους εἰς Ἐμμαοὺς, χωρὶς νὰ ἀποκλείηται ὅτι ὁ Μάρκος καὶ πρότερον ἐγίνωσκε τὴν ἐμφάνισιν ταύτην παρὰ τοῦ Πέτρου, καὶ ὅτι πιθανῶς περιέλαβεν αὐτὴν ἐν τῷ ἀπολεσθέντι τέλει τοῦ Εὐαγγελίου του ²».

Τὰ συμπράσματα ταῦτα τῆς συντηρητικῆς, κριτικῆς καίτοι ἐνέχουσιν ἀληθοφανῆ δύναμιν, δὲν μᾶς φαίνονται ἱκανὰ πρὸς τελικὴν λύσιν τοῦ ἐν λόγῳ σοβαροτάτου ζητήματος· διότι ἡ νέα αὕτη περὶ φθορᾶς θεωρία τῶν παπυρίνων κυλίνδρων, πρὸς ὑποστήριξιν, μεταγενεστέρως προσθήκης φυσικῶς δὲν εὐοδοῦται. Ἡ φθορὰ εἶνε τοῦ γεγηρακότος χρόνου γνησιώτατον γνώρισμα καὶ γέννημα· διὰ νὰ γεννηθῇ ὁ χρόνος τὴν φθορὰν πρέπει νὰ ἐπικαθήσῃ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων αἰῶνας καὶ ἔτη πολλά. Ἐπὶ τοῦ νωποῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου φυσικῶς εἶνε ἀνεξήγητος ἡ τῆς φθορᾶς παρουσία, ἥτις γεννᾶται ἀπὸ τὴν πολυετῆ τοῦ χρόνου τέφραν μὲ δυνάμεις καὶ ἰδιώματα ἀφανισμοῦ. Οἱ Οἱ κύλινδροι οὔτε ἐφθάρησαν οὔτε ἀπετρίβησαν, οὐδὲ ἡ φθορὰ ἐξηνάγκασε τὸν Μάρκον εἰς τὸ γῆρας του νὰ συμπληρώσῃ διὰ νέας καὶ ἰδιορρύθμου παραστάσεως τὰ προστιβέντα καὶ φθαρέντα ἐν τῷ Εὐγ-

1. Ἐνθ. ἄνωτ, σελ 271.

2. Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 278.

γέλῳ του. Τὸ κλασικὸν ἔργον τοῦ Μάρκου διετηρήθη μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀκέραιον μὲ τὴν θαυμασίαν κατακλιθεὶς «καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπεν. ἐφοβοῦντο γάρ», εἰς τὸ γὰρ ἑσταμάτησεν ἡ χεὶρ τοῦ Μάρκου καὶ διὰ τοῦ ὑπερόχου τούτου τέλους, τοῦ μὴ κατανοηθέντος καλῶς ἐπέρανε τὴν μεγαλοπρεπῆ ἀφήγησιν «τῆς ἐρχομένης βασιλείας τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ».

Ἡ φερομένη προσθήκη, (ἰς' 9—20) δι' ὄσους λόγους κατωτέρω θ' ἀναφέρω, ἀπὸ ψυχολογικῆς καὶ λογοτεχνικῆς καὶ φυσικῆς ἀπόψεως κατατρέφει τὸ μεγαλοπρεπὲς ἄγαλμα τῆς ὅλης ἀφηγήσεως καὶ ὡς σκιὰ ἀδικαιολόγητος παραμορφοῖ τὸ κάλλος καὶ ἀδικεῖ τὴν χεῖρα τὴν ἔμπειρον τοῦ περιφανοῦς γλύπτου ὅστις ἀφήκεν εἰς ἡμᾶς μνημεῖον ἀμώμητον λογοτεχνικὸν μὴ μελετηθὲν ἐν τῷ συνόλῳ καὶ μὴ ἐκτιμηθὲν προσηκόντως. Εἰς τὸν φιλολογικὸν τοῦ Μάρκου ἀγρόν, ἀτυχῶς ξένα ἄροτρα καὶ ξένα χεῖρες ἦνοιξαν τὰς γραμμὰς καὶ τὰς αὐλακὰς καὶ ἔσπειραν ξένοι καὶ ἐθέρισαν αὐτόν, καὶ εἰς τὰς προσπαθείας αὐτῶν ἀπεδέσαμεν τὰς ἐλπίδας τῆς συγκομιδῆς χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὸ θάρρος νὰ ἀνοίξωμεν νέους δρόμους καὶ νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ποιότητα ἀγροῦ ἰδιορρύθμου καὶ μοναδικοῦ, ὅστις εὐφορος καὶ καλλίμορφος ὢν εἶχεν ἀνάγκην ἄλλων γεωργῶν καὶ ἄλλων ἄρότρων ἐλληνικῶν καὶ γεωργῶν ἐλλήνων.

Ἡ λογοτεχνικὴ τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου ἔφη εἶνε τοιαύτη ὥστε ποτὲ οἱ ξένοι, οἱ μὴ Ἕληνες, δὲν θὰ ἐξισχύσουν νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὸν νοῦν τῶν ἐν ἀπλότητι λεγομένων, εἴτε ἐν τοῖς καθέκαστα εἴτε ἐν τῷ συνόλῳ, ἂν παιδιόθεν δὲν διδαχθῶσιν τὴν γλῶσσαν καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν ἔκτασιν. Ποτὲ ὁ μὴ Ἕλλην γλωσσολόγος καὶ Ἕλληνιστῆς ὁ μακρὰν τῆς Ἕλληνικῆς γῆς ἐκμαθὼν τὴν γλῶσσαν δὲν θὰ μαντεύσῃ οὐδὲ θὰ κατανοήσῃ ἀκριβῶς τὴν δύναμιν τῶν λαϊκῶν ἐκφράσεων τῶν εὐχερῶς παρ' ἡμῶν ἔννοουμένων, ἀλλὰ θὰ μεταφράσῃ αὐτὰς ἀλλοκότως καὶ γελοῶς ἐξάγων διαστρεβλωμένα συμπεράσματα. Καὶ ἀτυχῶς εἰς τὰ ἐξηγητικὰ ταῦτα τῶν ξένων συμπεράσματα προσκεκολλημένοι οἱ Ἕλληνες ἡμεῖς ἀγωνιζόμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ γλωσσικὰ ἡμῶν μνημεῖα καὶ δὴ μνημεῖα λαϊκά, ὧς εἶνε τὸ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον.

Οἱ πάντες συμφωνοῦσιν ὅτι τὰ γραπτὰ τῆς πίστεως ἡμῶν μνημεῖα καὶ δὴ εἰδικῶς τὰ εὐαγγέλια ἐγράφησαν εἰς τὸ ἐν χρήσει παρὰ τῷ λαῷ τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἰδίωμα¹ ἀλλ' ἢ μεταξὺ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ

1 Ἰδ. Γρηγορίου Ποπαμιχαῖλ Ἡ Κοινὴ Ἕλληνικὴ γλῶσσα ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἁγίων Γραφῶν.

Μάρκου καὶ τῶν λοιπῶν γλωσσικὴ διαφορὰ δὲν ἐτονίσθη καὶ δὲν ἐξητάσθη ὡς ἔπρεπεν. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Μάρκος ἀποτελεῖ ἐξιδιασμένην καὶ χωριστὴν μορφήν ἐν τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ, ἀντιπροσωπεύων τὸν γνησιώτερον καὶ περιφανέστερον τύπον τοῦ λαλουμένου λαϊκοῦ διωματος, εἶνε ὁ κλασικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ὁμιλουμένης τότε γλώσσης, ὁ ἐν πεζῷ λόγῳ ποιητής, ὁ Ὅμηρος τῆς λαϊκῆς γλώσσης, ὁ καλλιτέχνης τοῦ λόγου ζωγράφος, ὁ μόνος ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀντιπρόσωπος καὶ κορυφαῖος τοῦ δημοτικισμοῦ. Τὸ ἔργον του, ὡς προῖόν φιλολογικὸν τῆς λαϊκῆς παραγωγῆς εἶνε τὸ τελειότερον καὶ ἀρχαιότερον καὶ μοναδικὸν ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ τῇ ἑλληνικῇ. Ἀκρίβεια κλασικὴ, φράσις ἀπλὴ καὶ ἀνεπιτήδευτος, ζωηρότης καὶ γοργότης τῶν περιγραφομένων πραγμάτων, περιγραφή ἀφαρπάζουσα τὸν ἀναγνώστην, εἶνε οἱ λαμπροὶ καὶ μεγάλοι χαρακτηρισμοὶ τοῦ ἀριστοτεχνήματός του.

Τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας οὐδεὶς τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἐπέτυχε μετὰ τοσαύτης δυνάμενος καὶ παραστατικότητος* νὰ μεταδώσῃ καὶ γνωρίσῃ εἰς τὸν λαὸν καὶ χρᾶξῃ βαθύτερον εἰς τὰς ἀπλοϊκὰς ψυχὰς διὰ τὰς ὁποίας καὶ προώρισεν τὴν διήγησίν του. Δὲν ἐπιχειρεῖ διὰ προλόγων καὶ ρητορικῶν σχημάτων καὶ λέξεων μεγαλοπρεπῶν νὰ ἐκθαμβώσῃ τοὺς ἀκροατάς του, δὲν περιβάλλει τὸ ἀντικείμενον τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς συγγραφῆς του μὲ τύπον ξένον εἰς τὸν λαόν, ἀλλ' εἰς τὸν τύπον τὸν κοινὸν καὶ γνωστὸν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐφαρμόζει τὸ ἱστορικὸν του θεῖον μνημεῖον, ἀρχίζων ὅπως τὰ λαϊκὰ «παραμύθια» ἤρχιζον καὶ τελευτῶν ὅπως ταῦτα ἔληγον. Τὸν τύπον τοῦτον τῆς ἀφηγήσεως πραγμάτων εἴτε ἀληθῶν ὡς εἶνε τὸ Εὐαγγέλιόν του, εἴτε φανταστικῶν ὡς εἶνε τὰ λαϊκὰ «παραμύθια», ἐθεώρησεν ὡς προσφορώτερον καὶ γοητευτικώτερον πρὸς εὐχερῆ κατανόησιν τῶν θεῶν ἀληθειῶν. Καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὑφαίνει τὴν ὅλην αὐτοῦ περὶ Χριστοῦ διήγησιν τόσον ζωηρῶς καὶ παραστατικῶς ὥσει νὰ βλέπωμεν σήμερον τὸν Ἰησοῦν ὁμιλοῦντα καὶ κινούμενον, ζῶντα καὶ νεκρόν, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ. Ἡ ὅλη ἀφήγησις ἐναλλάσσουσα εἰς σκηνὰς καὶ παραστάσεις παρελαύνει ὡς ταινία κινηματογραφικὴ ζωηρά, ἐν ἣ λαλοῦσι τὰ πάντα καὶ κινοῦνται τὰ πρόσωπα. Προσέξτε πῶς ἀρχίζει τὴν ἀφήγησιν. «Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ», ἀπαλά, ἤρεμα, θαυπευτικά μὲ τὰς συναρπάζουσας ἐκφράσεις τῶν νυκτερινῶν ἀφηγήσεων, μὲ τὰς ὁποίας οἱ γέροντες προσείλκουν τὴν προσοχὴν τῶν μικρῶν ὄχι μὲ λέξεις διδυραμβικὰς, ἀλλὰ μὲ τὸ ἔνδυμα καὶ τὸ μύροντῆς λαϊκῆς ἀφηγηματικῆς χά-

ριτος. Τὸ εὐαγγέλιον, ἦγουν ἡ καλὴ εἰδησις, τὸ καλὸν «μαντάτον» περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἰωάννης ἐδίδασκον ~~εἶπεν εἶπεν πεπληρωται ὁ καιρος καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»~~ (Μαρκ. α', 14) αὐτὸ τοῦτο ἦν ὁ σκοπὸς τῆς διηγήσεώς του. Ὁ,τι ὁ Λουκᾶς λέγει «πεπληροφορημένα πράγματα» (Λουκ. α', 1) τοῦτο ἐφέρετο εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν τότε μὲ τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν «εὐαγγέλιον» «καλὸν χαμπάρι», ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ «μαῦρο χαμπάρι» καὶ τὴν μαῦρην βοήν, ὡς τὰ βλασφημοῦντα γραῖδια εἰς τὸ λεξιλόγιον τῶν καταρῶν των ἀνέγραψαν, καὶ τοῦ καλοῦ τούτου νέου τῆς καλῆς ταύτης εἰδήσεως, τοῦ εὐαγγελίου, ἀναλαμβάνει ὁ Μᾶρκος τὴν ἐξιστόρησιν διὰ τῶν ἀπερίττων τῆς λαϊκῆς χρήσεως ρημάτων χωρὶς προοίμια καὶ χωρὶς λέξεις ἐκθαμβωτικὰς. «Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ—ὅπως εἶνε γραμμένον εἰς τοὺς προφήτας· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου κ. ἐ—ἦτο ἓνας Ἰωάννης (ἀνάρθως· ἐγένετο Ἰωάννης) βαπτίζων εἰς τὴν ἔρημον καὶ πηγαιναιαν ὅλοι νὰ βαπτισθοῦν εἰς τὸν Ἰορδάνην καὶ νὰ ἐξιμολογηθοῦν· αὐτὸς λοιπὸν ὁ Ἰωάννης (ἐνάρθως ἦδη ὁ μνημονευ-ἀνωτέρω) ἦτο ντυμένος μὲ τρίχα· καμήλου καὶ ζώνην δερματίνην στή μέση του καὶ ἔρωγε ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον». Καὶ ἀρχίζει τὴν διήγησιν ὁ Μᾶρκος μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἰωάννου κατὰ τὸν τύπον τῆς λαϊκῆς ἀφελοῦς ἀφηγήσεως μὲ τὸ ἀκατάπανστον «καὶ», διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπὸ τοῦ ἑνὸς θέματος μεταβαίνει εἰς τὸ ἄλλο χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ λαϊκοῦ τούτου τύπου τῆς ἐκφράσεως. «Καὶ ἐκήρυσσε λέγων... καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις... καὶ εἰσπορεύονται εἰς Καπερναοὺμ...» καὶ, καὶ, καὶ, μέχρι τέλους χωρὶς παραλαγὴν, χωρὶς μεταβολὴν τῆς ἀρχομένης νέας παραστάσεως. Τὸ «καὶ» τοῦτο εἶνε τὸν σύγχρονον λαϊκὸν μεταβατικὸν ἐν τῇ ἀφηγήσει «τὸ λοιπὸν»: «τὸ λοιπὸν πῆγε»... «τὸ λοιπὸν ἦλθε»... «τὸ λοιπὸν», καὶ μέχρι τέλους «τὸ λοιπὸν». Ἀνοίξατε τὸ κατὰ Μᾶρκον εὐαγγέλιον καὶ προσέξατε εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν παραγράφων· ὁ καὶ ἐπτάκις μόνον παραλείπεται ἐκ τοῦ ὅλου εὐαγγελίου εἰς τὸ α, 14· ἡ, 1. θ, 38. ι, 32. ιδ', 14. ιδ', 1. καὶ ιε', 16. Εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν ἀφήγησιν ὁ καὶ εἶνε τὸ ἅλας τὸ ἀπαραίτητον ὅπως «τὸ λοιπὸν» τῶν λαϊκῶν διηγήσεων. Ἄν ὁ ἱερός Μᾶρκος ἔχουσε τὸ φιλολογικὸν αὐτοῦ καλλιτέχνημα εἰς τύπον γνωστὸν καὶ κοινόν, ὡς ἀνωτέρω ἔδειξα, τοῦτο ἐγένετο σκοπίμως, ἵνα ἡ ἀφήγησις ἐφελεκύσῃ τὸν λαὸν εἰθισμένον καὶ τερπόμενον εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διαλέξεως, καὶ διοχετεύσῃ ἀκο-

πώτερον καὶ ἀσφαλέστερον τὰς ὑπ' αὐτοῦ κηρυττομένας ὑψηλὰς διδασκαλίαις. Τὸ τοιοῦτον ἐπιβραιοὶ καὶ ἡ τῶν καθ' ἕκαστα ἀπλῆ καὶ δημόδης παραστάσις τοῦ λόγου διὰ τῶν λέξεων τοῦ λαοῦ, δι' ἃν ἐξηγήσατο τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ θεανθρώπου Σωτῆρος, μὲ τὴν μεγαλειώδη δύναμιν τῆς λαϊκῆς μούσης καὶ γλωσσικὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ χαρίσματα. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μάρκος δὲν πρέπει νὰ κρίνηται μὲ τὸ φιλολογικὸν μέτρον τῶν ἄλλων, ἔστω καὶ συγχρόνων, ἀλλὰ μὲ τὸ μέτρον τοῦ Μάρκου, μὲ τὴν γραμματικὴν καὶ γλωσσικὴν μετρικὴν τοῦ λαοῦ, μὲ τὸ μέτρον τῆς δημόδους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λογοτεχνίας, ἧς τέλειος ἀντιπρόσωπος καὶ κορυφαῖος αὐτός.

Ἡ δύναμις δὲ τῶν λέξεων καὶ τῶν φράσεων ἐκάστου συγγραφέως δὲν πρέπει νὰ κρίνηται μὲ τοὺς γενικοὺς κανόνας τῆς γλώσσης. Ἐκαστος συγγραφεὺς καὶ ποιητὴς μεταχειρίζεται πολλάκις λέξεις ἀντιθέτους κατ' ἔννοιαν εἰς τὴν γενικὴν τῶν λέξεων ἐκδοχὴν, ὁ δὲ θέλων νὰ ἐρμηνεύσῃ ταύτας φυσικῶς καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς γλώσσης διαφθείρει καὶ ἄλλοιοῖ τὸν νοῦν, ἀδικεῖ τὸν γράφοντα. Ἐνθυμούμαι τὴν προκληθεῖσαν φιλολογικὴν καὶ θεολογικὴν συζήτησιν ἐκ τῆς φράσεως τοῦ ἀναστασίμου ἀπολυτικίου «ὕπνητησας *τῇ Παρθένῳ* δωρούμενος *τῇ ζωῇ*» τὴν ὁποίαν δημοσίᾳ δύο τῶν νεωτέρων θεολόγων, ὁ ἀείμνηστος ἐπίσκοπος Γόρτυνος Μαρτίνος καὶ ὁ νῦν σοφὸς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος νὰ διευκρινίσωσι καὶ ἐρμηνεύσωσιν ἐπεχειρήσαν. Ὁ πρῶτος εἰς τὴν λέξιν *παρθένος* προσκολληθεὶς ἤρνεϊτο νὰ δεχθῆ ὑπὸ τὴν λέξιν *παρθένον* τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν τὴν ὁποίαν ὑπῆντησεν πρώτην ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν ἀναστάς, καὶ προέτεινεν διόρθωσιν παράδοξον εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία δὲν ἦτο Παρθένος, καὶ ὑπενόει διὰ τῆς λέξεως τὴν Θεοτόκον· ὁ δεῦτερος ὑπερημύνη τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας καὶ σύμφωνα μὲ τὴν εὐαγγελικὴν διήγησιν διετύπωσε σαφῶς καὶ λογικῶς τὰ ἑαυτοῦ συμπεράσματα, χωρὶς ὅμως καὶ ταῦτα νὰ ἐνισχυθοῦν δι' ὁμοίων σχετικῶν ἄλλων περιπτώσεων. Ὁ ποιητὴς τοῦ ἐν λόγῳ ἀναστασίμου Ἀπολυτικίου ἐδανείσθη τὰς λέξεις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀνεξαντλήτου ποιητικῆς πηγῆς, τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελαφδοῦ, καὶ εἰδικῶς ἐκ τοῦ Κοντακίου αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα. Ἐν τούτῳ αἱ Μυροφόροι γυναῖκες καλοῦνται *κόραι*, *νεάνιδες*, *γυναῖκες*, *θήλειαι*, *ῥσαι* κλπ. οὕτως: «τὸν πρὸ ἡλίου ἥλιον δύνανται ποτὲ προέφθασαν πρὸς ὄρθρον ἐκζητοῦσαι ὡς ἡμέραν μυροφόροι *Κόραι*» (στροφὴ α') καὶ πάλιν «νεκικημένην τῷ κλαυθμῷ

ἠττημένην τῷ πόθῳ ἰδὼν ὁ πάντα βλέπων, τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν εὐσπλαγγίσθη τότε καὶ ὤφθη λέγων τῇ κόρῃ γύναι τί κλαίεις; (Στροφὴ θ΄.) καὶ πάλιν «ὦ; οὐν ἀκήκοε σαφῶς ὅλον τὸν λόγον τοῦ Λόγου ὑπέστρεψε νῆ κόρη καὶ φῆσιν τοῖς ὁμοτρόποις» (Στροφὴ ιγ΄.) καὶ πάλιν. «Ἀκούσας τούτων ὁ χορὸς τῶν εὐσεβῶν νεανίδων συντόμως ἀπεκρίθη τῇ Μαγδαληνῇ Μαρίᾳ» (Στροφὴ ιε΄) καὶ πάλιν «τίς πέφυκεν ὃν βλέπομεν, ἄγγελος ἢ ἄνθρωπος; ἄνωθεν ἦλθεν ἢ κάτωθεν ἡμῖν ἀνέτειλεν; πῦρ πέλει, φῶς πέμπει, ἀστράπτει, ἀυγάζει· φύγωμεν κόραι μὴ φλογισθῶμεν.» (Στροφὴ ιη΄). Βεβαίως ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰησοῦ μήτηρ καὶ Σαλώμη, αἱ γυναῖκας ἀποκαλεῖ ὁ Μάρκος (ιε΄, 40), δὲν ἦσαν κόραι νεάνιδες παρθένοι ὅπως σήμερον θὰ ἐλέγομεν, ἀλλ’ ὁ ποιητής, εἴτε διότι αἱ λέξεις ἦσαν ταυτὸσημοὶ τῇ λέξει «γυνή», εἴτε θέλων νὰ παραστήσῃ τὸ ἀγνὸν τῆς πίστεως καὶ τοῦ φρονήματος, πὰς ὑπάνδρους γυναῖκας ἐκάλεσεν οὕτως. Πᾶσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἐρμηνεῖαν τῶν τοιούτων κατὰ τὴν δύναμιν τῶν λέξεων ὄχι μόνον τὴν εὐαγγελικὴν διαστρεβλοῦ διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ποιητὴν ἀδικεῖ ὅστις σύμφωνα μὲ τοὺς γλωσσικοὺς νόμους τῆς ἐποχῆς του διετύπωσε τὰς σκέψεις του, τὰς ὁποίας ἡμεῖς εὐρίσκομεν σήμερον ἐλαττωματικὰς καὶ ἐπιζητοῦμεν τὴν μετατροπὴν αὐτῶν.

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῇ καθ’ ὅλου κατανοήσει τοῦ Μάρκου. Θὰ ἐννοηθῇ τότε μόνον σαφῶς καὶ φυσικῶς ὅταν ἐμβαθύνωμεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Μάρκου καὶ δεχθῶμεν ὡς ὀδηγὸν οὐχὶ τὴν κλασικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὸ δημῶδες τῆς ἐποχῆς τοῦ ἰδίωμα, οὕτινος πολλὰ λείψανα ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν. Διότι πῶς θὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ προσήχητο ἵνα παρέλθῃ ἀπ’ αὐτοῦ ἡ ὥρα» (ιδ΄, 35) ἂν ἡ δημῶδης γλῶσσα δὲν περιέσωζεν ἡμῖν τὴν σημασίαν τῆς ὥρας, τῆς κακῆς ὥρας καὶ τῆς καλῆς ὥρας; Εἰς τὴν λαϊκὴν συνείδησιν παρέμεινε κεχαρᾶγμένη ἡ ἰδέα ὅτι ὅλαι αἱ ὥραι δὲν εἶναι ὅμοιαι καὶ ὅτι ὑπάρχουσιν ὥραι καλαὶ καὶ ὥραι κακαί, καθ’ αἱ; ἐλάβανον χώραν τὰ λυπηρὰ καὶ δυσάρεστα ἐν τῷ βίῳ. Καὶ ἐσώθη ἀποκρυσταλλωθείσα ἡ ἰδέα εἰς εὐχὴν καθημερινὴν «ὥρα σου καλὴ» καὶ «κακὴ καὶ ψυχρὴ σου ὥρα» ὡς κατάρα. Καὶ τοῦτο μὲν κατανοοῦμεν διότι περισώθη ἡ τοιαύτη τῆς ὥρας ἐκδοχὴ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ δυνάμει, ἀλλ’ ὑπάρχουν ἄλλαι λαϊκαὶ ἐν τῷ Μάρκῳ ἐκφράσεις ἀπολέσασαι τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ προσπαθοῦμεν σήμερον νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν κατὰ τοῦ νόμου τῆς γλώσσης, ἀδυνατοῦντες ν’ ἀνακαλύψωμεν τὸν

ὕπ' αὐτὰς κρηπτόμενον νοῦν, καὶ συνέπειτα τούτου αἱ ἀντιφατικαὶ καὶ βεβιασμέναι ἐρμηνεῖαι τῶν θεολόγων καὶ ἐρμηνευτῶν εὐρεθέντων πρὸ τοιούτων γλωσσικῶν φαινομένων, ἀπλουστάτων μὲν τότε καὶ καὶ εὐχερῶν, δυσχερῶν δὲ καὶ ἀκαταλήπτων γυν διότι ἀπωλέσθη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀρχικὴ αὐτῶν δύναμις. Τὸ παρὰ τῷ Μάρκῳ (ιδ', 72) «πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι δὶς, ἀπαρνήσει τρεῖς, καὶ *ἐπιβαλὼν* ἔκλαιε» κείσθω ὡς παράδειγμα. Τὸ δημῶδες *ἐπιβαλὼν* μὴ κατανοηθὲν κατεπόνησε τοὺς ἐρμηνευτὰς καὶ ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς εἰς θεωρίας ἀδίκους καὶ ἀνωφελεῖς, καὶ παραμένει εἰσέτι γλωσσικὸν ἀπόρημα διότι δὲν ἐμαντεύθη ἡ δύναμις του, ἐνῶ ἀπλούστατα ἐκφράζει ἐκείνο τὸ ὁποῖον ἡμεῖς σήμερον δι' ἄλλης μορφῆς παραστατικώτατα λέγομεν «τόβαλε ἐπάνω (στὸ πόδι) πῆρε δρόμο», τὸ ὁποῖον ὁ λογιώτατος Λουκάς μετέφρασε διὰ τοῦ «ἐξελθὼν ἔξω (κβ. 51). 'Αλλ' ὁ Μᾶρκος ὁ ζωντανὴν διαζωγραφήσας τὴν εἰκόνα τῆς θλιβεραῦ ταύτης σκηνῆς, τῆς διαδραματισθείσης ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ἀρχιερέως, εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν τῆς παιδίσκης «καὶ σὺ μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου ἦσθα» καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἄρνησιν «οὐκ οἶδα οὐδὲ ἐπίσταμαι τί σὺ λέγεις», γράφει ὅτι ὁ Πέτρος ἤδη φοβηθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης ὑπὸ τῆς παιδίσκης ἀναγνωρίσεως «ἐξῆλθεν ἔξω εἰς τὸ προαύλιον». Ἄλλὰ καὶ ἡ παιδίσκη ἐξελθοῦσα καὶ ἰδοῦσα πάλιν τούτον ἐπαναλαμβάνει εἰς τοὺς παρεστῶτας τὴν ἐκπληξίν της, καὶ οὐ παρεστῶτες ἐκ τῆς φωνῆς καὶ τῆς λαλιᾶς ἀναγνωρίζουσι τὸν Γαλιλαῖον μαθητὴν. Νέος φόβος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Πέτρου καὶ νέοι ὄρκοι καὶ ἀναθεματισμοὶ ἐκφesyγουσιν ἐκ φόβου ἀπὸ τὰ χεῖλη του· «ὅτι οὐκ' οἶδα τὸν ἄνθρωπον τούτον ὃν λέγετε». Καὶ μετὰ τοὺς ψευδεῖς ὄρκους ἡ φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος τὸν τρίτον ἤδη ἀκουσθεῖσα. Ἡ φωνὴ αὕτη διέσεισεν ἔξ ὀλοκλήρου τὸν Πέτρον καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ διπλοῦ φόβου φεύγει δρομαῖος κλαίων ἐκ μετανοίας διὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ διδασκάλου καὶ ἀθέτησιν τῶν δοθέντων ὄρκων. Μόνον ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῆς ἐκτυλιχθείσης σκηνῆς καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ Πέτρου κατὰ τὰς τραγικὰς αὐτὰς στιγμὰς, τὰς ὁποίας ἐξόχως περιέστηεν ὁ Μᾶρκος, μόνον τότε κατανοοῦνται εὐκόλως καὶ ἀκόπως καὶ φυσικῶς αἱ δημῶδεις αὐταὶ ἐκφράσεις του, ἔξ ὧν γέμει τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον. Καὶ ἡ προσπάθεια αὕτη νὰ παραστήσῃ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας διὰ τῆς ζώσης φωνῆς τοῦ λαοῦ πρὸς εὐχερῆ αὐτοῦ κατανόησιν παρακολουθεῖ αὐτὸν πιστῶς μέχρι τοῦ τέλους. Καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· ἐφοβοῦντο γάρ». Εἰς τὸ σύνολον λοιπὸν τῆς διηγήσεως, ὡς εἶπον, προσέδωκαν τὴν μορφὴν

τὴν πεπατημένην καὶ κοινὴν τῶν λαϊκῶν διηγημάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα ἐτήρησε ἀπαρεγκλίτως τὸν αὐτὸν κανόνα καὶ εἰς τὰς λέξεις καὶ εἰς τὰς φράσεις καὶ εἰς τὴν μορφήν καὶ εἰς τὴν πλοκὴν τοῦ λόγου, ὡς τῶν ὀλίγων τούτων παραδειγμάτων ἢ παράθεσις καταδηλοῖ «Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν· σὺ εἶ ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός» (α', 11)· δὲν λέγει φωνὴ ἠκούσθη, ἢ ὅπως ὁ Ματθαῖος «καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα» (γ', 17)· ἀλλὰ ἔγινε φωνὴ ἀπὸ τοὺς οὐρανοῦς, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ ἀπλοῦς· πρὸς παρίστασιν τῆς ἐννοίας ταύτης· «καὶ ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν Ζεβεδαιὸν ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ», ὅχι ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀλλὰ πῆγαν ἀπὸ πίσω του· «καὶ πρῶτ' ἐννευχαλίαν ἀναστάς ἐξῆλθε» (α', 35) τὸ ἀναστάς ἠδύνατο καὶ νὰ λείψῃ, ἀλλ' ἡ λαϊκὴ ἔκφρασις «σηκώθηκε καὶ πῆγε» ἦτο ζωηρὰ καὶ ἐκφραστικὴ, «ὅπως καὶ τοιαύτη παραμένει μέχρι σήμερον, (ιδ. καὶ β', 14 καὶ ἀναστάς ἠκολούθησεν αὐτῷ καὶ ι', 1 ἀναστάς ἔρχεται κλπ.). Τὸ αὐτὸ δημῶδες χρίσμα ἔχουσι καὶ αἱ ἐκφράσεις «οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς ἂν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς» (δ', 26)· ἦσαν οἱ ἐρχόμενοι κοὶ ὑπάγοντες πολλοὶ (ς', 31) καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας (ς', 32)· διατὶ οὐ περιπατοῦσιν οἱ μαθηταὶ σου κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων (ς', 5)· σπλαγνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον ὅτι ἤδη ἡμέραι τρεῖς προσμένουσί με (η', 2). Τὸν λόγον ἐκράτησα» (θ', 10)· ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε (ιβ', 27)· βλέπετε τί ἀκούετε (δ', 24). Βλέπετε ἀπὸ τῶν Φαρισαίων (ιβ', 28) Βλέπετε μὴ τις ὑπλανήσῃ» (γ', 6, 9, 23, 33) τὸ ὅποῖον παρέστησαν οἱ ἄλλοι Εὐαγγελισταὶ διὰ τοῦ προσέχετε· συνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων (ιγ', 27)· ἠδύνατο πρᾶθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων (ιδ', 5) καὶ τὰ λοιπὰ ἀναρίθμητα τὰ ἀπαντῶντα εἰς ἐκάστην τοῦ Εὐαγγελίου σελίδα. Ἰδιάζον δὲ τοῦ Μάρκου χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ παράθεσις τῆς λέξεως ἐκαίνης εἰς τὸ τέλος τῆς προτάσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν θέλει νὰ προσδώσῃ περισσοτέραν ἔμφασιν, ὡς εἰς τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα· «κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας πολλὰ (ε', 39)· ἦν γὰρ ἐτῶν δώδεκα (ε', 42). Καὶ διεστέλλετο αὐτοῖς πᾶλλα (ε', 43). Πόθεν τούτω ταῦτα; (ς', 2)· ἦν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοὶ (ς', 31). Καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν πολλοὶ (ς', 33)· καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον πάντες (ιδ', 50)· καὶ κατηγόρουσιν αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πολλὰ (ιε', 3). Καὶ φέρουσιν αὐτὸν ἐπὶ Γολγοθᾶ τόπον (ιε', 22)· ὁ δὲ Πέτρος ἐκ περισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον (ιδ', 31) καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· ἐφοβοῦντο γὰρ κλπ.

Ἐάν λοιπὸν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν τοιαύτην τεχνουργίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, οὐδεμία ἀπομένει δυσκολία νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ γὰρ εἰς τὸ τέλος τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου, ὅστις θαυμασίως ἐπισφραγίζει καὶ τονώνει τὴν ἔννοιαν τοῦ φόβου περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω ὠμίλησεν. Ὁ δὲ γὰρ δὲν θὰ ἐξηγηθῆ διὰ τοῦ συνήθους διότι, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντισίχου λαϊκῆς ἐκφράσεως «για», «μαθές», «ποῦ λές»: Καὶ ἐξελθοῦσαι ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Κατεῖχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις καὶ δὲν εἶπον σὲ κανένα τίποτε· ἐφοβοῦντο μαθές». Κλασικώτερον τέλος εἰς λαϊκὴν διήγησιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τεθῆ. Ὅπως ἤρχισεν ἀπλᾶ «ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἔπρεπε καὶ ἀπλᾶ νὰ τελειώσῃ τὴν περὶ τοῦ εὐαγγελίου ἀφήγησιν· οὐδὲν δὲ τὸ κενόν, οὐδὲ τὸ μετέρον ἀφίνει ἢ διήγησις. Λήγει φυσικῶς εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, τὸ κορύφωμα τοῦτο τῆς διηγῆσεώς του καὶ σφραγίζεται διὰ τῆς χαρακτηριστικῆς τῶν λαϊκῶν διηγῆσεων συνηθείας, ἵνα προκληθῆ ζῶηρον τὸ συναίσθημα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουόντων, ὅπερ ἐνταῦθα ἐξεγείρει καὶ προκαλεῖ ὁ φόβος τῶν γυναικῶν, ὁ φυσικὸς ἄλλως τε ἐκ τῆς θέας ὑπερφυσικῶν καὶ ἔξαισιῶν πραγμάτων. Ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῆς ἀφηγήσεως καὶ δῆ ἡ δημοτικὴ καὶ λαϊκὴ τοῦ ἔργου μορφή καὶ πλοκή, καὶ ἡ ὅλη αὐτοῦ ψυχολογικὴ ὑφή, τὰ φαινόμενα δυσχερῆ φιλολογικῶς καὶ τεχνικῶς, ἐξηγοῦνται ἀβιάστως καὶ φυσικῶς, ὡς ἐξέσθηκε ταῦτα ἡ καλλιτεχνικὴ τοῦ Μάρκου γραφίς μετ' τὴν δύναμιν τῆς δημῳδοῦς γλώσσης ἐν ἀπαραμίλλῳ παραστατικότητι.

Σ. Ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΘΡΗΣΚΕΥΟΛΟΓΙΑ

Söderblom Einführung in die vergleichende Reigionsgeschichte (Wissenschaft und Rildung Leipzig 1921)

R. Beth Einführung in die vergl Religionsgeschichte (Aus Na- und Geisherwelt Leipzig 1921)

A K Reiscamer Studies in Jaqanese Buddhismy N. York 1917

Π. Γ. Μ.

ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

M. J. Lagrange Evangile selon S. Mathieu Paris 1923 CLXXV. III+56o.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος μνημειώδους ὁποινήματος συμπληροῦται ἡ σειρά τῶν λαμπρῶν τοῦ ἀκαταπονήτου Γάλλου δοκίμου ἐξηγητοῦ εἰς τὰ συνοπτικὰ εὐαγγέλια ἐργασιῶν. Ἐν τε τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς εἰς τὰ κατὰ Μάρκον καὶ Λουκᾶν, τῆς πολλαπλῆς πολυτίμου ἐρμηνείας περισπούδαστος διεξοδικὴ εἰσαγωγή ἔνθα περιλαμβάνονται τὰ πορίσματα τῶν μακρῶν περὶ τὸ πολυθρύλητον *συνοπτικὸν πρόβλημα* ἐρευνῶν τοῦ L., ἐρευνῶν ἀναφερομένων εἰς τε τὴν παλαιότητα τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν. Βεβαίως ἡ φύσις τῶν προβλημάτων οὕσα τοιαύτη, ὥστε συνετὸς ἐπιστήμων οἷος ὁ L., νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν ἐξαγγελίαν ἀνασιρρητῶν διῆθεν πορισμάτων τῆς κριτικῆς ἐρεῦνης ὅπως συνέβη περὶ τὴν σήμερον ἐν τῇ ἐλευθεριαζούσῃ διαμαρτυρομένη θεολογίᾳ κρατοῦσαν *θεωρίαν περὶ τῶν δύο πηγῶν τῶν συνοπτικῶν* (Zweiquellentheorie). Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι ὁ L. ἐνῶ δέχεται καὶ ὑποστηρίζει τὴν οὐσιαστικὴν αὐτότητα τῶν πρωτοτύπων (ἀραμαϊκῶν) εὐαγγελίων τοῦ Ματθαίου πρὸς τὸ σημερινὸν κανονικὸν ἀ' εὐαγγέλιον (τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν) ἀφ' ἑτέρου ἐκφράζεται μετ' ἐπιφυλάξεως περὶ τῆς ἐπὶ τὸν Ἑλληνα τοῦ Ματθαίου μεταφράστην εἰδολογικὴν (λεκτικὸν κτλ.) ἐπιδράσεως τοῦ Μάρκου. Αἱ ἐργασίαι τοῦ L. παρέχουσι τῷ ὄντι πολύτιμον εἰς τὴν ἐξερεύνησιν καὶ ἐπίλυσιν τῶν συνοπτικῶν προβλημάτων συμβολῶν ὧν ἡ ἐμφάνισις συμπίπτει σχεδὸν πρὸς τὴν ἐξ Ἀγγλίας διμαρτυρομένων κύκλων παρεχομένην σοβαρὰν κίνησιν (διὰ τῶν ἐργασιῶν E. Lummis καὶ H. Jameson, πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς μνημονευθείσης θεωρίας περὶ τῶν δύο πηγῶν. Καθ' ὅλου εἰπεῖν διὰ τῶν τελευταίων ἐξηγητικῶν ἐργασιῶν ὁ Lagrange καταλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ Γαλλικῇ λατινικῇ ἐξηγητικῇ θεολογίᾳ καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι ἄξιος πολλῆς παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐξηγητῶν προσοχῆς.

Π. Ι. Μ.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἡ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1923 ἐν Münster τῆς Βεσφαλίας συνελθοῦσα συνέλευσις ἀντιπροσώπων τῆς ἐπιστήμης τῆς Κ. Διαθήκης παρακαλεῖ τοὺς ἐν πάσαις ταῖς χώραις συναδέλφους, ἵνα ἐργασθῶσιν ὅπως πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν μαρτύρων τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ. ἐν τῷ μέλλοντι χρησιμοποιεῖται μόνον ὁ τοῦ Gregory κατάλογος τελευταίας ἐκδόσεως 1908 ἐν Die griechischen Handschriften das N. T. Versuche und Entwürfe 2, μετὰ τῶν σχετικῶν συμπληρώσεων ἐν «Vorschläge für kritische Ausgabe des griechischen N. T.» 1411)

καὶ ἵνα τῇ συνεργασίᾳ αὐτῶν πρὸς συγχροιστικὴν καὶ ἐπιπέδαν συνέχισιν ἐκείνην ἀγγέλλοσι πάντα ταυτὶ ἀναφανόμενον μάρτυρα τῶν κειμένων εἰς τὸν καθηγητὴν κ. von Dobschütz (Halle-Saale Lafontaine-trasse 21), ὅστις ἔχει ἀναλάβει τὴν κατάταξιν αὐτῶν εἰς τὸν τοῦ Gregory κατάλογον.

Π. Ι. Μ.

ΧΡΙΣΤ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Χρ. Γουγούση, ὁ τάφος τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Γ Π, τεύχος 93 σελ. 360 1923. — Ἀντικαθίστανται γινῶμαι περὶ τῆς θέσεως τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν τῷ ἐν Θεσσαλονίκη Ναῶ τοῦ Ἁγίου, τοῦ ἐφοδίου τῶν χριστ. ἀρχαιοτήτων Γ. Σωτηρίου.

Ι. Β.

Γ. Α. Σωτηρίου, ὁ τάφος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Γ Π, τεύχ. 94 σελ. 460, 1923. — Ὁ κ. Σωτηρίου ἀντικρούει τὰς γνώμας τοῦ κ. Γουγούση περὶ τῆς θέσεως τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν τῷ Θεσσαλονίκη φερωνύμῳ Ναῶ.

Ι. Β.

ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΑ

Ιω. Φωκυλίδου, Κοσμάς, Ἐπίσκοπος Μαίτουμᾶ ΕΦ, 1923 σ. 117 Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴν δρᾶσιν τοῦ θεοῦ τούτου ἀδελφοῦ Ἰω. τοῦ Δαμασκηνοῦ μετὰ βιογραφικῶν πληροφοριῶν.

Ι. Β

Ἁγ. Σγουρίτσα, Μ ἀρ. 33 σελ. 192. ὁ ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε. Ἱστορικαὶ πληροφορίες περὶ τῆς ἐν Λακεδαιμονίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ δράσεως τοῦ Ἁγίου Νίκωνος.

Ι. Β.

Ι. Κ. Βογιατζίδου, ὁ ὅσιος Λεόντιος ὁ Μονεμβασιώτης Μ ἀρ. 31 σελ. 166 — Ὁ συγγραφεὺς ἐκ τοῦ ἐν τοῖς Παλαιολογείοις τοῦ Σπ. Λάμπρου δημοσιευθέντος ἐγκωμίου τοῦ ὁσίου Λεοντίου ἀφορμὴν λαμβάνων; ἐξετάζει τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν τοῦ Ὀσίου καὶ τὸ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν διοικητικῶν σύστημα τῆς Πελοποννήσου.

Ι. Β.

Ι. Κ. Βογιατζίδου, ὁ ὅσιος Λεόντιος ὁ Μονεμβασιώτης. Μ. Ἀθηνῶν ἀρ. 31 ἐξ 1923 — Ὁ συγγραφεὺς ἱστορεῖ τὸν ἐξ ἐπισήμου γένους καταγόμενον ὅσιον Λεόντιον, οὗ ὁ πατὴρ ἦτο «περιέχουσα κεφαλὴ» ἦτοι γενικὸς διοικητὴς Πελοποννήσου.

Ι. Β'

ΚΑΝΟΝΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Ἀμιλκα Σ. Ἀλιβιζάνου. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες. Ἀθῆναι 1924 Ὁ ἑλλόγμος ἐκδότης, θεραπειῶν τὴν ἐκ τῆς ἑλλείψεως; εὐχρηστοῦ φροντιστηριακοῦ κειμένου διὰ τοῦ; φοιτητὰς ἀνάγκη, πρόβη εἰς τὴν δι' ἐνὸς τόμου, ἐκ σελ. 508, ἔκδοσιν τῶν ἱερῶν κανόνων. Διὰ τῶν συντόμων εἰσαγωγῶν αὐτοῦ εἰς τοὺς καθ' ἐκάστους κανόνες, τῶν ἐν εἴῃ ἐπιγραφῆς περιλήψεως, ἐνὸς ἐκάστου κανόνος, τῆς ὑποδείξεως τῶν παραλλήλων καὶ τῆς προσαρτήσεως εὐρετικοῦ ἀναλυτικοῦ πίνακος ὁ ἐκδότης καθιστᾷ τὸ ἔργον αὐτοῦ πολὺτιμον διὰ τοῦ; περὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ καθεστῶς αὐτοῦ καταγινομένους.

Ε. Ι. Κ.

Ἐν τοῖς Γραφείοις τῆς «Θεολογίας» εὔρηται :

1) **Χρυσοστόμου Ἀ. Πασαδοπούλου**, Ἀρχιμ., Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Τόμος Πρῶτος. Ἱδρυσις καὶ ὀργάνωσις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1920, Δρχ. 50.

2) **Τοῦ αὐτοῦ** : Αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ρουμανίας κατὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν παρελθὸν καὶ τὴν νέαν συγκρότησιν. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1923, Δρχ. 10.

3) **Γρηγορίου Παπαμιχαήλ**, Ἐκκλησία καὶ Θέατρον. Σελίδες 333. Ὑπάρχουσιν ὀλίγιστα μόνον ἀντίτυπα. Τιμᾶται Δρχ. 100. (διὰ τὸ Ἐξωτερ. σελλίνια 10).

4) **Τοῦ αὐτοῦ** : Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης. Ἐν Ἀθήναις 1920. Δρχ. 10.

5) **Τοῦ αὐτοῦ** : Ὁ Πατριωτισμὸς (κατὰ διασκευήν). Μελέτη Ψυχολογικὴ—Παιδαγωγικὴ. Ἀλεξάνδρεια 1918. Δρχ. 10.

6) **Τοῦ αὐτοῦ** : Ἀποκαλύψεις περὶ τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ. Ἀλεξάνδρεια 1910. Δρχ. 10.

7) **Τοῦ αὐτοῦ** : Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον. Τρίτη χιλιάς. Σελίδες 248 Δρχ. 25. (Διὰ τὸ ἔξωτερικὸν σελλίνια 5.)

8) **Τοῦ αὐτοῦ**, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Πετροῦπολις-Ἀλεξάνδρεια 1911. Σελίδες νσ' +238+XI. Δρχ. 50. (Διὰ τὸ ἔξωτερ. σελ' 10.

9) **Τοῦ αὐτοῦ**, Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν. Ἀλεξάνδρεια 1911. Δρχ. 10.

10) **Τοῦ αὐτοῦ**, Ἑλλάδος θρίαμβοι (1912—1913). Ἐκδ. Β' (σελίδες 168). Ἀλεξάνδρεια 1914. Δρχ. 10.

11) **Τοῦ αὐτοῦ**, Σοσιαλισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς. Ἀθήναι. Δρχ. 5.